

Egy magyar versbeli mondatképletről.

Régibb, különösen XVI—XVIII. századi verselésünkben igen gyakran találkozunk egy különös mondatképlettel, melynek első, olykor kezdetleges példái már kódexbeli verseinkben elő-előbukkannak. Eltűnédezése csak a XVIII. század végével kezdődik. Igen jól ismeri népköltészetünk is, a mely, úgy látszik, csak mostanában kezdi elhagyogatni. Újabb költőink közt, mint minden, a mi a régiben szép és magyaros, ez is ARANY JÁNOSNÁL fordul elő sűrűbben s művészebb alakban.

Stilisztikai és verstanirodalmunk még alig fejtegette. Tudtommal LEHR ALBERT hozta szóba először *Toldi* következő soraihoz fűzött megjegyzésében:

Toldi is álmában csehen győzedelmet,
És nyert a királytól vétkeért kegyelmet.

«Az efféle mondatszerkesztés, mondja LEHR, midőn az első mondat elliptikus s a második teljes, egyik sajátsága kivált régibb költői nyelvünknek.» Idéz is hasonló példákat ARANY, SZENCZI MOLNÁR, BENICZKI, BALASSA és KOHÁRI költeményeiből.

Stilisztikáink nem szólnak róla. KULCSÁR ENDRE (*A magyar Stilus*, 1896) a zeugma példái közt ezt a népdalidézetet is közli:

A panduroknak hadnagyát
Elveszem a deres lovát

s egy lappal elébb az igekötő kihagyására idézi BALASSÁBÓL ezt:

Régen Dávidot Saultól
Szabadítád, mentéd bútul.

melyben az előbbivel s a LEHR-féle TOLDI-idézettel közös szer-

kezeti sajátság mutatkozik, — de különösségét közelebről nem vizsgálja.

A Magyar Nyelv 1906. évi novemberi füzetében (II. évf. 425. l.) egy ARANY-magyarázat kapcsán KARDOS ALBERT veti fel újra, s ugyanazon füzetben (429. l.) LEHR ALBERT ereszkedik mélyebb elemzésébe. A zeugma-félékhez számítja s különösségeit ezekben foglalja össze: Az első mondat csonka, a második teljes; a kettő közt olvasáskor szünetet tartunk; a két mondat közös állítmánya a második mondat élén áll, kötőszó nélkül; a nem-közös részek összeesengenek. S ezzel ennek a válfajnak valóban megjelölte minden alaki sajátságát. De mint látni fogjuk, azon példákon kívül, melyeket ő idéz és elemez, találni, bár ritkábban, más fajtákat is, melyeknek szerkesztési elve amazokéval azonos. «Egyébiránt, írja LEHR, ez a szabálytalanságában is bizonyos szabályt mutató mondatkötés oly sokféle és változatos, hogy érdemes volna egy kis tanulmányt írni róla.» Dolgozatomat, melynek anyagát már akkor rendeztettem, most részben e biztatás hatása alatt teszem közzé.

I.

Lássuk példákban a főválfajokat.

I. Az első mondat csonka, a második teljes:*)

Napnyugati mestereket,
Mind meggyőzne mindeneket.

(Katalin-legenda, 2056. sor.)

Te bévségös malasztodba
Vongy tehozzád bizonságban.

(R. M. Költ. Tára I. 13. l.)

Ő parancsolati,
Igazak mondási.

(Sz. Molnár Albert: XIX. zsolt. 4. vsz.)

Nagy dicsőségesen,
Vigyáz nagy fényesen.

(U. az: XXIII. 7.)

*) Idézeteink interpunctiója nem egyöntetű. Leghelyesebb volna az előrész után mindig vesszőt, vagy kötőjelt tenni. — Kurucz költeményeket a Magyar Remekírók kiadásából és számozásával, Amadét az Olesó Könyvtár-beli Négyesy-féle kiadásból idézem.

Tengeri háború
Megemésztt a sok bú. (Kurucz: 54.)

Szilaj kedvét tölthetnem,
Gyönyörűség szenvednem.

(Kisfaludy, Kes. Szer. 47. dal.)

II. a) Külön-külön mindkét mondat csonka; az állítmány az elsőben van:

Ne mondj hát rózsának,
Engem violának. (Erdélyi, I. 43.)

Ki tudná bűnének,
Számát esetinek. (Sz. Molnár: XIX. 6.)

Adok istenemnek
Hálát, teremtőmnnek.
(Kohári. Toldy: M. Költ. Kézikönyve I. 282.)

b) Külön-külön mindkét mondat csonka; de mindegyiknek van állítmánya. A két állítmány rímel.

Hol felvesznek, hol letesznek,
Az irigyek majd megesznek. (Arany-Gyulai, II. 155.)

Mert az Úr jól megépíté,
A Siont megékesíté. (Sz. Molnár: CII. 9.)

Mások ugyan lesegetik,
Pillantásim késérgetik. (Amade: XX.)

Ah! ki nem szeretne,
Illyent nem kedvelne? (U. az: XVII.)

Toldi György meg, a mint torkig itta-ette,
Egy öreg karszékbe úr-magát vetette. (Toldi: III.)

Mint a juhász-bojtár, a mikor kapatja,
A komondor kölyköt végigsimogatja. (Toldi: V.)*

Látni való, hogy LEHR megfigyelései csak az első csoport-
beli változatra szorítkoznak. Ki kell tehát egészítenünk. Mi a
közös valamennyiben?

*) Megvan idegen versformában is:

Nem nyughatom, és csak epeztem
Magamat sírásnak eresztem.

(Csokonai: Édes keserűség.)

1. Két részből áll valamennyi: elő- és utórészből, melyek mindegyike önálló verstani egység (sor), e n j a m b e m e n t nélkül. Olvasáskor tehát az előrész után szünetet tartunk.

2. Az előrész mindig csonka mondat. (Csonka akkor is lehet, ha különben teljesen érthető is. Pl. «Ne mondj hát rózsának»: ez érthető, de csonka, mert az utórészbeli «engem» ehhez is tartozik.)

3. Az utórész lehet akár csonka, akár teljes mondat. Élén áll az a mondatrész (vagy mondatdarab), melylyel visszamenőleg, gondolatban, az előrészt kiegészítjük.

4. Az utórészben a kiegészítő mondatrészen kívül legalább még egy mondatrész van, mely sor végén állván, az első sor végén levő s vele egynemű (sőt legtöbbször rokonértelmű) mondatrészszel rímel.

5. A kiegészítő mondatrész mindkét rímelővel ugyanazon mondattani viszonyban van.

Az 5. pont szükségszerűleg folyik a megelőzőből s ezért fölöslegesnek gondolnók. Pedig ez a pont adja meg a nyitját az egész alakzat érthetőségének, ez magyarázza meg az utólagos kiegészítés lehetőségét. Ebben a példában:

Ö parancsolati,
Igazak mondási:

az utórész teljes mondat, melynek részei állítmány: alany viszonyában vannak egymással. Most már az előrészbéli «ö parancsolati» ennek analógiájára szintolyan állítmány: alany viszonynyá óhajt kiegészítettetni, úgy hogy ő maga alany lesz, állítmányát pedig megkapja az utórészből («igazak»). Vagyis a kiegészítő mondatrész mindkét rímelővel állítmány: alany viszonyban van.

Hasonlókép, ha az utórész nem teljes mondat, csak mondat-ízület (egymással közvetlen viszonyban álló mondatrészek társulása):

Mert az Úr jól mépíté,
A Siont megékesíté:

az utórészbéli tárgy: állítmány viszony analógiájára egészül ki az előrészbéli rímelő is ugyanolyan viszonylattá («a Siont

megépíté»), úgy hogy itt a kiegészítő mondatrész mindkét rímelővel tárgy: állítmány viszonyban áll.

Végül még akkor is az utórészbeli viszony analógiája hat vissza előre, ha benne nem mondatizület, hanem csak mondat-töredék van (oly mondatrészek társulása, melyek nem egymás bővítmenyei, csak véletlen kerültek egymás mellé, s egymáshoz való viszonyuk nyelvtani műszóval meg sem jelölhető):

Ne mondj hát rózsának,
Engem violának:

engem és *violának* nem egymás bővítmenyei; mindegyik a *Ne mondj hát* állítmánynyal van közvetlen viszonyban. Egymáshoz való viszonyuk tehát csak közvetett, az állítmányon keresztül menő. Mindamellet annak analógiájára egészül ki az előrész-beli rímelő is hasonló mondattöredékké (*engem*: *rózsának*).

Ennyit az 5. pont megokolásául. A mondatképlet szabatosabb meghatározása majd később következik.

Mielőtt tovább mennénk, a nehézkes körülírások helyett adjunk nevet a tárgyalandó alakzat egyes főrészeinek. Az egész alakzatot közölésnek*) fogjuk nevezni, mert egyik legjellemzőbb sajátása az, hogy a közös mondatrész közre van fogva azon két, nélküle csonka mondat által, melyek mindegyike értelmi kiegészítésül ő rá szorul. Azt a mondatrészt, vagy mondatdarabot, mely az utórész elején áll s egyúttal az előrész kiegészítésére is szolgál, saroknak mondjuk, minthogy úgyszólván ezen fordul az értelem úgy az elő-, mint az utórészhez. Pl. ebben:

Tengeri háború
Megemészt a sok bú

a sarok ez: «Megemészt». Ha a sarkot kihagyjuk, két egynemű mondatrész marad ott (példánkban alany a maga bővítmenyével: jelzőjével), melyek elseje az előrészbe van kivetve, második pedig az utórészben marad; az elsőt («Tengeri háború») kivetés-

*) *Közölni*: a népnyelvben = közre fogni (pl. a kerékvágást, vagy kátyut a két oldal kerekei közé ejteni). E szóra s a vele alkotott szókra nézve l. LEHR ALBERT magyarázatát és példáit: Magyar Nyelv, I. 228. és II. 88.

nek, a másodikat («a sok bú»), versbeli helyzetére is czélozva, *rímelő*nek fogjuk mondani. Az előrész és utórész elnevezéseket megtarthatók ugyan, de talán helyesebb oly kifejezést használnunk, mely egymáshoz való viszonyukra is utal. Az előrész mond valamit, várakozást kelt, függőben hagy: ez a tétel; az utórész kiegészít, fölold, ráüti a hiányzót: ez a ráütés.

Példáinkat mindjárt az elején két nagy csoportra osztottam. Hogy mily alapon? — részben már ott megjelöltem. Az I. csoportban az utórész teljes mondat, a II.-ban csonka. A II. csoportban ismét kétféle közölést láttunk: az egyikben az állítmány az előrészben van, a másikban pedig mindkét rész végén van állítmány. Az állítmány helye szerint tehát három csoportot lehetne megkülönböztetni: az állítmány lehet 1. az utórészben, 2. az előrészben s 3. mindkét részben. De ez az osztályozás, bár jogosultsága megvolna, alaki szempontok után indul, s a közölés sajátosságainak megismeréséhez semmivel sem vinne közelebb.

Lényegesebb azonban az a különbség, melynél fogva két főcsoportba rendeztem példáinkat; t. i. az, hogy az egyikben az utórész teljes mondat, míg a másikban csonka.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ez sem oly nagyjelentőségű különbség, hogy ennek alapján kétfajta közölésről beszélhetnénk. Nem lényegbeli, csak fokozati különbség van köztük: az egyik egyszerűbb, a másik bonyolultabb. Az elsőben u. i. a kiegészítés csak visszamenő, az utórészből egészítették ki gondolatban az előrész. A másikban ezenkívül még az is megvan, hogy az előrészből is tartozik valami az utórészhez: a két csonka mondat kölcsönösen egymás kiegészítésére szorul; e kétirányú kiegészítés közül azonban csak a visszamenő különös, lélektanilag is csak az érdekes; míg az előrehaladó (előrészből utórészbe nyúló) kiegészítés megszokott, prózai.

Czélyszerűbb lesz tehát, ha közelebbi tárgyalásra csak az első csoportot szemelem ki, melyben az, a mi a közölésben különös és érdekes, tisztán, prózaisággal nem bonyolódva jelentkezik. Ennek legelemibb módosulásait a Függelék mutatja be.

II.

A közölésben élesen külön kell választanunk két szempontot: mondattani (stilisztikai) az egyik, a másik meg vers-tani. Mondattani rokonai sorából csak versbeli különös, de szabályos elhelyezkedése emeli ki.

Az elliptikus mondat szerkesztés csoportjába tartozik. Maga az ellipszis elnevezés kifogás alá esik ugyan lélektani szempontból, mert hiszen kibagyni semmit sem hagyunk ki. De jobb híjján szívesebben használjuk a megszokott nevet. Az elliptikus mondat szerkesztés az ide tartozó példákra nézve mindössze abban áll, hogy azt a (közös) mondatrészt, mely két vagy több más (tőle függő) mondatrésztre vonatkozik, csak egyszer teszszük ki. Régebben az ilyen mondatokat összevont mondatoknak hívták, most azt mondják, hogy ez, vagy az a mondatrész az ilyen mondatokban két-, illetőleg többtagú.¹⁾ Lényeges különbség az ilyen mondatoknak csak két faja közt van: a közös mondatrész vagy úgy, a hogy van, vagy pedig csak némi (alaki, vagy jelentésbeli) módosítással illik a másik kettőre. Az első esetben egyszerűen ellipszisnek fogom nevezni, hogy ne szaporítsam a használható műszókat,²⁾ a másodikban zeugmának.³⁾

A közös és függő részek szórendje szerint mind a kettő háromféle lehet: a közös mondatrész vagy elöl, vagy hátul, vagy közbül áll. Egy kis sorozat állítható össze belőlök, mely elvezet a legprózaibbtól a legkülönösebbig, a közölésig. (Példáim előtt

¹⁾ L. ERDÉLYI LAJOS: Az összevont mondat modern szempontból (NyK. 26, 27.). U. az: Mondattani tanulmányok (u. o. 28.). U. az: Egy érdekes mondattani jelenségről (Nyr. 1905. évf.).

²⁾ Szokás ἀπὸ κοινού-nak is nevezni, különösen akkor, ha a közös mondatrész közre van fogva a másik kettőtől. (Iw. MÜLLER: Handbuch³, II. Band, 2. Abteilung, 493. l. — HERM. PAUL: Prinz. der Sprachgesch.³ 124, 292. l.)

³⁾ A másodikban különbséget szokás tenni syllepsis és zeugma közt (GERBER: Die Spr. als Kunst, 506—7. l. — MENGE: Repetitorium der lat. Synt. u. Stil.⁶ 550—551. l. —). Ha a közös mondatrész csak alaki módosítással illik egyaránt a tőle függőkre, akkor syllepsis; ha csak jelentésbeli módosítással, akkor zeugma. Itt nem vétek a szabatoság ellen, ha egyszerűség kedvéért mind a kettőt zeugmának nevezem.

e) ellipszist, z) zeugmát jelent; a közös mondatrész dőlt betűkkel van nyomva):

1. A közös mondatrész megelőzi a másik kettőt:

e) *Egy kevetet választának,*
Duna látni bocsátának. (Pann. ének.)

z) *Mezón üte tábort* Lajos és vezéri. (Toldi Szer. IX. 40.)

Nincs szebb madár a fecskénél,
Barna piros menyecskénél. (Erdélyi: I. 130.)

2. A közös mondatrész utána áll a tőle függőknek:

e) *Hogy lehajtsam, szinte vonja*
Fejem' a fák hulló lombja. (Tompa: Őszi tájnak...)

Egy sincs a világon, ha ez nem gyilkosság!
(Toldi Sz. XII. 6.)

z) *Meghallja ki mostan s kik ezután élnek.* (Buda Hal. X. 37.)

Jártam a tömött rend között, melyet kaszált —
Most fejemre várom a kaszást, a halált. (Toldi Est. I. 28.)

Az első csoportbeli alak igen egyszerű és természetes, népköltészetünkben rendkívül gyakori; olykor egész sorozatban jönnek egymás után. A második már érdekesebb, mert a közölés felé vezet: van benne u. i. egy nem teljes előrész, mely függőben hagyja a gondolatot, mindaddig, míg az utórész meg nem hozza a kiegészítést.*)

3. A közös mondatrész közbül van. S itt már csak egy lépés, sőt némelyik példánknál csak egy hajszál választ el a közöléstől.

Az ugyanis a kérdés, hogy a közös mondatrész az előtte állóval alkot-e szorosabb mondattani egységet, vagy az utána következővel? Ha az előtte valóval, akkor még elég közönséges, majdnem prózai ellipszis:

*) ARANYNÁL gyakori a 2) típusnak egy kombináltabb változata:

Madár ha keresztül, szellő ha repülhet. (T. Sz. XI. 115.)

a közös rész két tagra szakad, s mindenik függő mondatrész után jut belőle egy-egy darab. Mintegy kétszeres ellipsis.

e) Ütni a lovakat *kezdik elébb*, verni (T. Sz. IX. 78.)

z) Szerencsés te, örömeket
Énekelsz, — én keserveket! (Kisfaludy, Kes Szer. 13.)

De ha az utána következővel tapad össze mondattani egységbe, akkor már megvan benne a közölés leglényegesebb kelteke, az utórészből való kiegészítés; sőt e mellett még az is, hogy a kiegészítő mondatrész az utórész élén áll, vagyis a közölésbeli sarok jellegével bír. Csak mi hiányzik? Ezekben a példákban:

Parancsot a császár, s *ada* engedelmet. (T. Szer. IV. 44.)

Rémület az utcán, *leve* nagy hadd-el-hadd. (T. Sz. IX. 14.)

már csak az a híja a közölésnek, hogy a függő mondatrészek («parancsot — engedelmet», «rémület — hadd-el-hadd») elhelyezkedése nem szimmetrikus, nem sorvégi; ezzel jár a rím hiánya is. Míg ezt a példánkat:

Ezeket ha réven, ha *eresztik* vámon (T. Sz. IV. 26.)*

már pusztán a rím hiánya választja el a közöléstől.

Eljutva ekként a közölésig, láttuk azon formai sajátosságokat, melyek a közölést minden más elliptikus alakzattól megkülönböztetik. Végleges meghatározását tehát ekként adhatjuk: A közölés versbeli elliptikus mondat szerkezet; melyben egy közös mondatrész (vagy mondatdarab) a töle függőktől közre vétetik, olyformán, hogy míg azok egymással rímelnek, ő az utána következővel alkot szorosabb mondattani és vers-tani egységet.

E fejezet eddigi megállapításai a közölésbeli, sajátágosan megkötött mondat szerkesztésre vonatkoznak. De ki kell oldanunk a kötést, kiteritenünk az abban összeszorított mondatdarabokat, hogy a közölés mondatanyagát azon pongyolán vehessük szemügyre.

*) Erre is egy kombináltabb példa Buda Halálából (v. ö. az előbbi jegyzettel):

Vissza megint nyilraj s veri fénylő kopja. (VIII. 37.)

Nézzük meg néhány példánkat ilyen kibontott (próza) állapotában:

Vigyáz nagy dicsőségesen, nagy fényesen.

Igazak ő parancsolati, mondási.

Jászberényi is majd hozzánk jön népestől, seregestől.

Az Istenhez emelém az én szómat, kiáltásomat.

Közel vagyok haldíomhoz, végóráomhoz.

Ki tudná számát bűnének, esetének.

Az egynemű mondatrészek nemcsak egyneműek, hanem a most idézettekben valamennyiben, a többiben s főképp a régiekben legnagyobb részben rokon értelműek is. Egy közös mondatörzs (*Vigyáz, Igazak*, stb.) mintegy két szimmetrikus ágat hajt. Világos, hogy a gondolatritmus egy esetével van dolgunk, a mi a közölés régiségére és magyarságára — egyéb felhozandók közt — nem csekély bizonyíték.

ARANY JÁNOS a gondolatritmusnak három fajtát (párhuzamos, ellentétes és összerakó) különbözteti meg. Túlságos bonyolítás elkerülése végett mindvégig csak a párhuzamosra szorítkozom. Itt azonban a többiből is bemutatok néhányat.

Az ellentétes típus példái:

Ádám és Éva gyenyerűséget

De Krisztus valla keserűséget. (Katalin leg. 1916. sor.)

(Érdekes, hogy a legenda kéziratában az első sor után oda van írva s aztán kitörülve a *valla* szó.)

Engedelmes szolgája,

Mégis vagyok prédája.

(Amade: X.)

Bár irigye,

Vagyon frigye.

(U. az: XXXIV.)

Az összerakó a párhuzamostól ARANY meghatározása szerint csak abban különbözik, hogy a rokoneszmék sorozásában némi haladványt (fokozást) mutat. Ily értelemben a Függelékben közölt némely példánk ide is tartoznék. Talán még határozottabban ezek:

Apám nemzetségit,

Édesanyám pénzit . . .

Legjobban szeretem

Én az ő szép lelkit.

(Kriza, 195. l.)

Nagy ékessége tisztességnek,
 Nagy bátorsága félelmeneknek,
 Ótalmazója magyar népeknek,
 Rettenetes lél az lengyeleknek. (R. M. K. T. I. 30.)*

III.

Vajjon eredeti terméke-e a közölés a magyar verselésnek és költői gondolkodásnak, vagy idegen hatás szülötte?

Ha fölteszszük is, hogy a közölés eredeti magyar alakzat, két irányban térhet el a vélekedés a felől, hogy vajjon így kétszen, tökéletes alakjában született-e meg, mikor legelőször toltult valamely névtelen költő ajkára, — vagy pedig e művészileg tökéletes alakja csak hosszabb fejlődés eredménye-e. Verselésünk történetileg ismert szakasza nem mutat fejlődést; legrégibb példái közt is találunk bevégzett tökéletességű formákat, a minthogy igyekeztem lehetőleg legrégibbeket is felvenni. Legfeljebb bonyolultabb, merészebb, művészibb kihasználását látjuk néhol (ARANYNÁL), de lényeges kellékei kezdettől fogva kialakulva mutatkoznak.

Mindamellet, alaki különösségét illetőleg sok apró fokozat

*) Lássunk néhány idegen példát is, melyek többé-kevésbé rokonok a mieinkkel. Ófélném.: *mäge und mine man* (= meine Verwandten und meine Lehensleute). Klopstock: *mir sind das Reich und unterthan die Lande*. Olasz: *il mar tranquillo e l'aura era soave* (Petrarca). Ófrancia: *Breton l'ensaigne lor signor e li Romain crient la lor* (l. PAUL: Prinz. d. Sprachgesch.³ 292. l.).

Görögben, latinban elég gyakori. Minket az esetleg föltehető hatás miatt a latin érdekel: *seu plures hiemes, seu tribuit Jupiter ultimam* (Horatius), *sive per Syrtes iter aestuosas, sive facturus per inhospitalem Caucasum* (Hor.). S még közelebről érdekel a középkori rimes latin verselés. Abban is megvan: *Vetustatem novitas, Umbram fugat veritas* (AQUINÓI TAMÁS: *Lauda Sion* —); *Has horas canonicas cum devotione Tibi Christe recolo pia ratione* (Régi M. Költ. Tára, I. 344. V. ö. magyar fordítását: «Ez szent imádságokat ajojtatossággal Krisztus neköd ajánlom és hálaadással». u. o. 163., — mely nem tökéletes közölés, mert az *és* kötőszó kettétőri a második sort, s enjambement van. Figyelemre méltó, hogy ennek az ellenkezőjét is tapasztaljuk: t. i. a magyarban van közölés ott, a hol a himnusz eredeti latin szövegében nincs!).

Itt, az idegen példák kapcsán említék meg egy programmértekezést, mely e mondatképlet latin példáival foglalkozik. AKEN: *De figuræ ἀπο κοινοῦ usu apud Catullum, Tibullum, Propertium*. (Schwerin, 1884.)

képzhető el, míg végre kifogástalan szabályosságra tesz szert. Világos pl., hogy a szent Bernát-himnusz fordításának következő soraiban megvan a közölés belső, lélektani mozzanata, csak alakja nincs művészileg elrendezve:

Mennyei malasztot
A felségös országból
Te szíz anya Mária!
Nyerdj minekünk bocsánatot. (R. M. K. T. I. 9.)

Fejlettebb mintákhoz igazítva, így hangzanék:

A felségös országból mennyei malasztot —
Te szíz anya Mária! nyerdj minekünk bocsánatot.

A megfelelő részek szórendi szimmetriája, elő- és utórész ritmikailag szabályos szembeállítás, a rím bebecsendítése, — mind lehet hosszú, fokozatos csiszolódás eredménye, mert ez a művészi oldala a közölésnek. De a legeggyűbbtől a legművészebb alakig — fejlődhetetlenül, állandóan megvan ugyanaz a belső mozzanat, ugyanaz a különösség, melyhez ősbibb fokozatot nem képzhetünk. Éppen ezért most, midőn a közölés lélektani magyarázatát óhajtjuk adni, nem lévő ősbibb fokozat helyett analógiára hivatkozunk.

Népköltészetünkben elég gyakori jelenség, hogy a beszédnek egy darabja kiszakad a mondat kötelekéből, s úgy, a hogy van, előre vettetik, önállóvá lesz, hogy a mint költője lelkéből ő pattant ki először, az olvasó, vagy hallgató lelkében is tőle származzék az első rezdülés. Nem más ez, mint a *psychologiai alanynak**) minden sallangtól, minden kötelektől megtisztított (úgyszólva absolut) előre állítása:

*) A *psychologiai alanyra* nézve l. bővebben: GEORG VON DER GABELLENTZ: Die Sprachwissenschaft (Leipzig, 1891): 348—357. l. WUNDT nem helyesli ez elnevezést, minthogy az «alany» fogalom logikai természetű: «Demnach werden wir . . . diejenige Wortvorstellung des Satzes, die beim Sprechen desselben im Blickpunkt der Aufmerksamkeit steht, die dominierende Vorstellung nennen. (WUNDT: Völkerpsychologie. Erster Band. Die Sprache. Zweiter Teil. Leipzig, 1900: 259—263. l.) De a mi szempontunkból mégis jobbnak látszott megtartani a GABELLENTZ-féle elnevezést. E helyen u. i. «*psychologiai alany*» többet mond, mint a WUNDT-

Magzatbeli gyenyerűség,
Nála vala csak ez szükség. (Katalin leg. 64—5. sor.)

Az én babám tornyos nyoszolyája,
Rajta vagyon fodros takarója. (Erdélyi: I. 155.)

Sárga ló, sárga ló, arany patkó rajta;
Most akar kedvesem hozzám jöni rajta. (U. o. I. 365.)

Árva, Csamád, Borsod, Heves,
Engem a vármegye keres. (U. o. I. 247.)

Debreczeni kerek erdő,
Lakik abban szarvas kettő. (U. o. I. 268.)

Szőlőtőke, venyige,
Rászállott a gelicze. (U. o. I. 133.)

Mindezekben az első sor, mondhatni, egy képet ad, melyre viszonyítás, hivatkozás történik a második sorban. Az az első sorbeli kép, mondás, a pszichológiai alany, az, melyre a lélek figyelme először irányul, melyet ennél fogva külön vesz, előtérbe állít. Míg prózában pl. ezt mondanám: «Debreczeni kerek erdőben két szarvas lakik», — vagyis egy logikusan megszerkesztett, részeiben egymásra viszonyított egészlet, mondatot, alkotnék: addig itt, bizonyos elemző eljárással, külön veszem azt, a mit szemlélek, vagy első sorban gondolok, érzek, attól, a mi vele történik, vagy általában reá vonatkozik, s szemléletre mintegy kiállítom: «Debreczeni kerek erdő». Szinte hozzáképezem az ujmutatást. Költői szépsége ebben a közvetlen szemléletben s annak ily naiv, tiszta kifejezésében áll.

Másszor meg felkiáltásnak tetszik s költői értéke a lelki fájdalom, töprengés, meghatottság, merengés, öröm önkénytelen, szabad kitörésében van; ama közvetlenségben, melyben a feljajdulás lelki indoka egymagában, a lélek minden figyelmét, részvétét magához rántva, jelenik meg; mint e dalban (Kriza, 75.):

féle «uralkodó képzet», mert utal egyúttal annak nyelvbéli kifejezésére is, lévén az alany szó a mi nyelvtani megszokásunk szerint valami beszédbéli darabnak a neve. Itt pedig nemcsak az uralkodó képzetet akarom értetni, hanem egyúttal a beszédnek azt a részét is, melyben az uralkodó képzet kifejeztetik.

Édes anyám sok szép szava,
Kit fogadtam, kit nem soha.

Vagy Csokonainál:

Oh Cypria terhes igája!
Hogy kell magam adnom alája! (Édes keserőség.)

vagy TOLDI-ban (V. 14.):

De az ő testvére — de az ő testvére,
Ki mondja meg neki: mért tör életére?

Másszor megint a vele való szives, kedves foglalkozást jelenti, mintha a lélek még ragaszkodnék hozzá, nem akarná elbocsátani: s ezért külön veszi s gyönyörködik benne:

Álom, álom, édes álom —
Édes a hajnali álom. (Erdélyi: I. 150. és 151.)

Udvarom, udvarom, szép kerek udvarom,
Nem söpri már többé az én gyenge karom.
(Arany-Gyulai: II. 30.)

De nem czéлом e forma esztétikai jelentőségét vizsgálni, csak a közöléssel való rokonságára akarok rámutatni. Itt is, mint a közölésben, az előrész ki van vetve a mondat belső kapcsolatából, csakhogy még határozottabban s még nagyobb önállósággal: t. i. letisztítva minden viszonyító ragtól, tiszta, abszolút szóalakjában (nominativus). A mondatból való kiszakítása mintegy végérvényes; nem is kell igazodnia a mondathoz (mely utána következik), mert hiszen az igazodik hozzá, az rendezkedik úgy el, hogy hozzá való viszonya érthető legyen.*) A közölésnél ezzel szemben az előrész elszakadása csak egyelőre, csak ideiglenesen történik; azzal a tudattal, hogy majd egy továbbat kialakulandó mondatba kell beilleszkednie: azért van viszonyító raggal ellátva. A mi tehát a közölésben legkülönösebb, nem idegen a magyar költői gondolkozástól; analog jelenségekben a legszélső mértékben megvan. Összevetésük nem lesz hálátlan munka. De ebből a czélból most már kissé mélyebbre kell leszállanunk.

*) E jelenség más nyelvekben is megvan. A francziában pl. egész közönséges.

IV.

Hogy különös szerkezetök igazi lélektani alapjait megértsük, el kell képzelnünk az efféle mondatok s általában a mondat keletkezését.*) A mondatalkotás valamely a tudatban meglevő összképzetnek taglalása. Ez összképzet egyes elemei egymással szoros kapcsolatban vannak, de egymáshoz való kapcsolatuk minősége csak a mondatba öntés — taglalás — folyamán derül ki világosan s lesz igazán tudatossá. Az összképzet elemei közt van egy, mely különösen magára vonja a beszélni készülő figyelmét: van egy uralkodó képzet, melynek nagyobb világosságra jutásával, mintegy első kiválásával indul meg a taglalás. Ez uralkodó képzet (vagy mások elnevezése szerint: lélektani alany) maga után vonja a hozzá legszorosabban tartozót, az a harmadikat, negyediket, stb. Ilyformán, míg, az öntudat világa előtt elvonulván, az összképzet egyes elemei külön-külön érvényesülnek, egyúttal egymáshoz való viszonyuk is megvilágittatik. Innen a mondat tagoltsága, de innen szoros egysége is.

Ez csak egyik módja a mondatalkotásnak. Az ily módon kialakult kész mondatban semmivel sincs több, mint az eredeti összképzetben. De van egy másik módja is, éppen ellentéte az előbbinek. Ez esetben u. i. nem egy meglevő összképzetet taglalunk, hanem különálló képzeteket foglalunk egységbe associatíós eljárással. Az első esetben a mondatot apperceptív elemzés, a másodikban associatív egybekapcsolás hozza létre. WUNDT, más-más szempontból, mindkettőnek többféle nevet ad. Az elsőnek nevei: geschlossene Satzverbindungen, Apperzeptionsverbindungen, prädikative Satzform; a másiké: offene Satzverbindungen, Assoziationsverbindungen, attributive Satzform.**)

Rendesen azonban egyazon mondat kialakításában mind a két eljárásnak van szerepe: egyfelől elemeztetik az összképzet (prädikativ —); másfelől azonban egyes elemei az eredeti összképzetben meg nem volt, új elemeket vonzanak magukhoz (attri-

*) WUNDT: Völkerpsychologie. I. Band. Die Sprache². Zweiter Teil. Leipzig, 1904. VII. Kapitel: Die Satzfügung. (220—448. l.)

***) Az utóbbi eljárásnak egész a groteszkig való szándékos túlzása jellemzi a RABELAIS stílusát.

butiv mondatalak). Az ilyen fajta mondatalak neve WUNDTnál: **prädikativ-attributive Satzform.**

Az előbbi fejezetben a közölést egy analog mondatképlettel vetettük össze s rokonjellegüket a lélektani alany önállósított előrevetésében véltük felismerni. Ezek egyike («Debreczeni kerek erdő, Lakik abban szarvas kettő») a prädikativ mondatalaknak, másika pedig (a közölés) a prädikativ-attributiv mondatalaknak különös változata. Nézzük külön-külön mind a kettőt.

Az elsővel röviden végezhetünk. Egyetlen lehető magyarázata az, hogy az uralkodó képzet ez esetekben a szokottnál (mondjuk: a lélek prózai állapotában szokásosnál) is uralkodóbb, a minnek oka érzelmi járuléka erejében rejlik. Olyannyira uralkodó, hogy egyelőre kizárólag magára vonja a figyelmet. Első pillanatra csak ő látszik; s a szemléletébe elmerülő, merengő lélek, mikor ezt beszédbeli közlés céljából kifejezi, kifejezésében is hű marad a lelki valósághoz: éppúgy nem gondol a kifejezés további kapcsolataira, a mint egy pillanattal elébb még nem vetette elemző világát az összképzet többi elemeire. Mondhatnók, hogy mintegy megfedkeznek arról, hogy mással közöl valamit; magába merül s csak mikor az uralkodó képzetnek szóbeli alakot adott, eszmél fel s közli tudatosan, a mit az uralkodó képzetről mondani akar, úgy, hogy ahhoz igazítja, a mit az imént, mintegy félig öntudatlanul már kimondott, utólag igyekeztén helyreállítani az egésznek érthetőségét.

Ne mulasztjuk el megmondani, hogy e mondatképlet kialakításába a verses forma kényszere egyáltalán nem működik közre. Prózában is elképzelhető; a mint bárki csinálhat is prózában hasonló példákat. Hogy mennyiben sorolandó a WUNDT-tól prädikativnak nevezett mondatalakok közé, talán fölösleges kifejtennem. Egy összképzet tagolódik; legkiválóbb tagja önállóságra jut, s a többi ez elszakadás után is csak ő hozzá igazodik, csak ahhoz fordul, rá sem érve, hogy idegen elemek társulását keresse.

Lássuk a másikat, a közölésbeli mondatképletet. Ez, a mint előre jeleztük, prädikativ-attributiv mondatalak. Van benne tehát egy összképzet elemzése, s van benne a mondatalkotás közben hozzárakódó új elem. Czélszerű lesz egy példát választani, még pedig a legegyszerűbbjéből:

Ő parancsolati,
Igazak mondási.

Mi volt benne az eredeti összképzetben? *Ő parancsolati*: benne volt; ez az uralkodó képzet, ezzel indul meg a mondatalkotás. S benne kellett lenni a másik két elem közül még annak, a melyik vele alkot egészet, tehát: *igazak*. E szerint az összképzet eredeti tartalma ez: *Ő parancsolati igazak*. Járulékelem: *mondási*. Ha az így osztályozott beszédanyagot összevetjük a versbeli elrendezéssel, különös másodlagos eljárásra bukkanunk: a mi az eredeti összképzetben összetartozott, itt szét van vetve; a mi ott nem volt meg, a jövevényelem, itt lényeges, nélkülözhetetlen tagjává lett a mondatnak. Az uralkodó képzet kilépett a mondat kötelékéből s helyét egy jövevényképzet foglalta el. Miért s milyen körülmények közt szakadt el amaz? miért jött helyére emez? ezekre a kérdésekre kell megfelelnünk.

V.

A mondat egységéből kiszakadt uralkodó képzet (*ő parancsolati*) nyelvbeli kifejezése magán viseli a mondatba tartozás bélyegét: látszik, hogy alanya volt, vagy alanya akart lenni az *igazak* allitmánynak (többesszámban van). A mondatalkotás, az összképzet tudatos taglalása tehát már megindult, de, majd kifejtendő okok miatt, megzökkent. S ez már fontos különbség az előbb tárgyalt mondatképlettel («Debreczeni kerek erdő», stb.) szemben: ott a beszéd mintegy öntudatlanul, a rendkívül erős uralkodó képzet kezdeményezésére indul meg; a mondatalkotás, a szándékos elemzés csak azután következik, a már önfeledten kimondott részhez utólag alkalmazkodva. Itt ellenben, úgy látszik, kezdettől fogva az elemző figyelem tudatos működése alkot mondatot.

Úgy kell tehát lenni, hogy a mondatalkotás megindulta után jön közbe valami; hogy a szakadás oka nem, vagy nem pusztán az összképzet alaptermészetében rejlik (mint az előbbinél), hanem útközben lép fel. Mi lehet ez?

Az útközben fellépő ok csak olyan tényezőkben kereshető, melyek az összképzet eredeti tartalmához viszonyítva csak járulékok. Ilyet pedig, a mi itt szóba jöhet, csak kettőt talállok. Egyik a verses forma kényszere, a másik pedig, mely

ezzel szinte pillanatnyi egyidejűséggel érvényesül, a beszélve gondolkozásnak egy ősi, nagyjelentőségű tényezője: a gondolatritmus ösztöne. Amaz a kifejezés formai kényszere; ez gondolattermelő, gondolatszaporító sablon. Ezek itt egymást támogatják, egymást idézik fel.

Micsoda verselési, és pedig speciális magyar verselési elv lép fel itt idomító hatással? Az enjambement kerülése: a ritmikai egységek (ütem, de még inkább a sor) erős önállósága, mely megköveteli, hogy a gondolat belső tagozódása, a mondatnak szakaszokra, izületekre törése is, a hanganyag ritmikai tagozódásához igazodjék.*) Az igazi magyar népies verselés ellen idétlenebb vétséget gondolni sem lehet, mintha a mondat másfél sorra törik. Ez elv, melyet a ritmus- és gondolattagozódás egybevágásának mondhatnánk, nem kizárólag a miénk, de magyar-nak magyar, mely verselésünket a régi görög-latin verseléstől lényegesen megkülönbözteti, sőt a szótagmérő nyugateurópai rímes verseléssel szemben is e tekintetben szigorúbbá teszi. — A költő benne van egy adott versformában. Megindul a mondat kialakulása s az uralkodó képzetet kifejező mondatdarab (psych. alany) éppen betölti a sort, úgy hogy a mondat hátralevő része átnyúlik a következő sorba, de azt nem tölti be: enjambement van:

Ő parancsolati,
Igazak.

A másfél sorra terjedő egymondat, a ritmikai határ erőszakos áttérése, bántja a ritmusérzékét. Vagy inkább rá sem ér hogy bántsa, mert a verselő ösztönszerűleg új hangsúlylyal kezdte a második mondatdarabot s már ezáltal elszakította az elsőtől; új hangsúlylyal, melynek lüktetése egy egész sorra terjed, mely a maga erejének megfelelő, egész sort betöltő hanganyagot követel. De olyképpen, hogy a sor ritmikai egysége föl ne darabol-tassék: vagyis hogy a ritmikai egységet a gondolatnak (mondatnak) is egységes szakasza mérje ki. Ez pedig csak úgy történhetik meg, ha nem kezd új mondatot, hanem a megkezdett

*) Az oly sok téren kiváló ARANY LÁSZLÓnak egy töredék értekezése (Hangsúly és rhythmus.) meglehetősen korlátozza e szabály érvényét az ütemre nézve. De a sorra nézve feltétlenül áll.

kiegészíti: *Igazak mondási*. Ennek folytán az első sorban ritmikái önállóságra jutott hanganyag, mint mondatrész is magára marad.

Mihelyt a második sorba áttört csonka mondat kiegészítésének szüksége felmerül, jelentkezik a másik tényező, a gondolatszaporítás legelemibb módja: a gondolatritmus ösztöne. A kifejezendő összképzet már elemezve van ugyan (Ő parancsolati—*Igazak*), de elemei a ritmikái határ két oldalára hullva szétesnek: az összképzet eredeti egysége a versbeli kifejezésben elkallódott: nincs mondat: mert a mondat nem csupán elemzés, taglalás, hanem egyúttal egységbe foglalás is. Újból megindul tehát a mondatalkotás e kényszerű helyzetben: az a mondatdarab (*igazak*), a mely az első, sikertelen elemzés folyamán állítmánya volt az első sorba kivetődött lélektani alanynak, most e második kísérlet során a mondatalkotás alapjául fogadtatik el, lélektani alanya lesz annak a mondatnak, a mely most van kialakulóban s a mely lényegében nem mondhat mást, mint a mit az első akart. S ekkor a már egyszer kifejezett, de most mégis hiányzó képzet helyére, associatiós felidézés folytán, egy rokona állíttatik be: *parancsolati* helyére a vele rokonértelmű *mondási*.*)

A mit tehát a verstani elv megakasztott, vagy megzavart, helyrehozta, elsimította a gondolatritmus. És talán még valami ezen kívül: t. i. a rímszükséglet.**)

Igaz, hogy a rím nem feltétlen kelléke a verselésnek, s az is igaz, hogy találni példákat, melyekben a közölésnek csak a rím híja:

mert hűséggel igeretít
be tellesite mondasat. (Batthyányi kódex, 21. l.)

*) Ez eljárás kényszerűsége sokkal érezhetőbben tűnt volna ki, ha példának dallamosabb sorokat választottam volna, pl. HIMFY e sorait:

Szilaj kedvét | tölthetnem
Gyönyörűség | . . .

melyben a három szótag hiánya a mondat csonkaságával együtt igen erősen érzik. (Tedd hozzá: *szenvednem*.) De meg akartam maradni azon példánál, melyben a közölésbeli mondatalak prädikativ-attributív jellegét mutattam ki. Arra a célra pedig egyszerűbbet nem találhattam volna.

***) Csak a rím-kényszer magyarázza meg, hogy az ú. n. leoninusok meglehetősen felkapták: «Míg rövid életének folyamata kinyílt idejének» (GYÖNGYÖSSI JÁNOS). «Vért, nem szilva-levet, hordoz; erébe hevet» (u. az).

De viszont a rím sem oly fehér holló régi verselésünkben, mint hirdetni szokás. Legrégibb verses emlékeink olykor raffinált rímekkel lepnek meg (Szabács viadala). De különben is: nem kellett-e már igen korán kifejlődni a rímérzéknek oly verselők-nél, kik mondanivalóikat a gondolatritmus párhuzamosan alakuló szerkezeteivel szerették kifejezni, melyeknek menete legtöbbször egynemű mondatrészeket: *azonos ragokat* vet a sor végére. A rag-rímet ma rossznak minősítjük, de a maga idejében jó volt, s a mi fő: rím volt az is.

Láttuk most már, mi akasztotta meg a megindult mondatalkotást, s láttuk, mi hozta helyre a mondat egységét. Ha most az így nyert kifejezést összevetjük azzal, a mit eredetileg ki akart fejezni: az összképzettel, a következő megfigyelésekre jutunk:

Az eredetiben ez volt: *Ő parancsolati igazak*, s mire a mondatalkotás bevégeződött, ez lett belőle: *Ő parancsolati, Igazak mondási*. Helyes volt-e azt mondanunk, hogy itt prädikativ-attributiv mondatalkakkal van dolgunk? Helyes, ha arra az eljárásra gondolunk, mely létrehozta (apperceptiv elemzés és associatio). De nem helyes, ha a kész mondatra értjük. Mert tényleg mi van előttünk? Egy csonka mondat, mely tiszta prädikativ mondatnak indult, s egy másik, teljes mondat, tiszta prädikativ mondatalak. Az eredeti összképzet mindkét eleme egy-egy prädikativ mondatnak lett uralkodó képzetévé, lélektani alanyává, vagyis külön-külön oly jelentőségre, oly erős megvilágításra jutott, a milyenre más, rendes menetű mondatban csak egyetlenegy képzet (képzetecsoport) jut. S innen az efféle mondat-szerkezet rendkívüli energiája, rugalmassága.

A közölsébeli mondat nem az lett tehát, a minek készült, s így a mint előttünk áll, nem árulja el, sőt elpalástolja létrejötté módját. A hol mondattagok összeforradása készült, valójában szakadást mutat; a hol meg csak mellérakás, associálás volt, szorosan összeforrott mondatot láttat; az az eljárás, mely attributiv mondatalkokat hoz létre, itt prädikativ mondatalkra vezetett. Kitűnik ebből, mennyire más szemmel nézi az, ki létrejötté mozzanatait figyeli, mint az, a ki készen kapja; mennyire más természetű a hatása, mint okai. A ki hallja, az előrész után felfüggesztést, csonkaságot, ellipsziszt érez, s igaza van. A ki,

lényege felől még tájékozatlanul, elemezni kezdi, szintén csak ebből az összhatásból indul ki, a melyben már része van az alakzatbeli mondat minden elemének: azt hiszi, valamennyi elem eredeti tagja a mondatnak, mely egyik tagját előreveti, mielőtt ő maga teljes súlyával megérkeznék: kivétést lát. S az ő szempontjából, a nyert hatás alapján állva, neki is igaza van.

VI.

Még azonban hátra van valaminek a megvizsgálása. Úgy tűnt fel az eddigiekben, mintha a pszichológiai alanynak a mondat egységéből való kiszakadása csupán a verstani kényszer következménye lett volna. De hátha az csak a legszembeötlőbb, legkülsőbb ok. Hátha, mint a közöléssel párhuzamba állított mondatképletben, úgy a közölésben is megvan magának a psych. alanynak az a hajlama, hogy verstani kényszer nélkül is különváljék, kiszakadjon a mondat belső kapcsolatából? Ezt a vizsgáldást végre kell hajtánunk, még ha az eredmény nem lenne is egyetemes érvényű a közölés minden esetére.

Mindenekelőtt, vannak olyan példáink, melyek mintegy átmenetet képeznek a «Debreczeni kerek erdő» stb. mondatképlettől a közöléshez; elannyira, hogy szinte összetéveszthetők. Különösen, ha a rímelő mondatrészek ragtalanok (nominativus):

Karolinka fejkötője,
Izeg mozog a kendője. (Erdélyi: I. 237.)

Rektor uram káposztája,
Tövíg édes a torzsája. (Hallomásból.)

Elrendezés szerint (kivetés — sarok — rímelő) ezek alakja közölésszerű. De első soruk mint a szemlélés, illetőleg cím (emlegetés) volna, éppúgy mint a párhuzamba állított mondatképletben. Ezeket tehát közölésnek is vehetem, pedig, mint láttuk, az ilyenekben a verstani kényszer nélkül is érthető a psych. alany mondattani önállósulása.

A két sor mondatanyaga közti kapcsolat már raggal van ugyan jelölve ezekben:

Somogyszobi temetőbe,
Fűzfa van a közepébe. (Vikár: Somogym. Népkölt. 6. l.)

A hetösi temetőbe,
Három árva sétál benne.

(U. o. 7.)

— de még éppúgy csak átmeneti alakok, mint az előbbiek. A rímelő mondatrészek u. i. jöllehet egyaránt függnek a saroktól, nem oly párhuzamos, rokonértelmű mondatrészek, mint a közölésbeliek; a második sorbeli az első sorvégít csak megszorítja, ill. visszamutat rá, de azt nem helyettesítheti. Sőt az első sorvégi mondatrészeről elvágthatjuk a ragot (a mit a közölésben nem tehetünk), a nélkül, hogy az érthetőség elkallódnék.

Mit bizonyít ez átmenetiség? Azt, hogy a mi az analóg mondatképletnek egyetlen lényeges sajáttsága: a psych. alanynak verstani kényszer nélkül való, saját természetéből folyó önállósulása, átjön a közölésbe is. Vagyis, hogy a ragos névszónak ez esetekben éppúgy megvan az a megnevező, önálló használatra képesítő, czímszerű jellege, mint a tőalaknak, a nominativusnak.

Nincs tehát abban mondattani lehetetlenség, hogy a psych. alany, még ha (mint a közölésben igen gyakran) ragos névszó is, kiszakadjon önhatalmúlag, mintegy czímül, szemléletül, a mondat belső kapcsolatából.

Lássuk tehát a tulajdonképeni közölést. Találni-e oly példákat, melyekben a verses formától eltekintve is megállapítható a psych. alanynak saját természetéből folyó önállósulása?

Találni; még pedig két fajtát.

1. Első az, melyben az elő- és utórész elkülönülése a szokottnál élesebben tűnik ki. Vagy azért, mert a kivetett mondatrészt még egy mellékmondat követi s választja el a saroktól (a mellékmondatot aláhúzom):

Engedd meg, hogy neve, *mely most is köztünk él,*
Bővíljön jó híre, valahol nap jár-kél. (Zrinyiász, I. 6.)

— Vagy mert az utórészt és kötőszó vezeti be s különíti el határozottabban az előrésztől:

Toldi is álmában csehen győzedelmet,
És nyert a királytól vétkeért kegyelmet.

Mindkettő elképzelhető prózában is, csak a rímet kellene valami módon megszüntetni. Gyakoribb, de fontosabb is a második eset.

Az *és* kötőszó beékelődése első pillanatra mintha megdöntené a fentebb adott lélektani magyarázatot az egységesnek induló mondat kettétöréséről. Pedig az a lelki folyamat, mely e mondatakat létrehozta, csak annyiban különösebb, hogy az utórészbe szakadt mondatdarab associatív kiegészítésének szükségére nyomban tudatossá válik, mihelyt az új sor ritmusa lüktetni kezd, még mielőtt az összképzetnek ide átszakadt tagja (a sarok) szóbeli kifejezést nyerne. A szakadás ily nagyfokú tudatosságát pedig csak azzal magyarázhatjuk, hogy a psych. alany már az összképzetben megvolt az az erősen uralkodó jellege, az az önállóságra való praedestináltsága, mi az elszakadást kikerülhetlenné tette.

Elő- s utórész élesebb elkülönülése, s ezáltal a psych. alany határozottabb önállósága érezhető továbbá a közölés azon példáiban, melyeket zeugmás közöléseknek mondhatnánk. Ezekben u. i. a sarok csak némi (alakítani vagy jelentésbeli) módosítás után illik egyaránt a rímelő mondatrészekre. Pl.

Hadd mondják az apák: «mi csak egy országot —
Bírják ezek, ime, az egész világot!» (Buda Hal. X. 10.)

(A *birják* sarok az előrészhez így idomítandó: *birtunk*). A psych. alany mondattani önállósága az effélékben oly félremagyarázhatlan, hogy az első és második sort még akkor sem olvashatnók össze, ha egyelőre prózának tekintenők. Itt tehát világos, hogy a verstanin kívül más elv is munkál az elszakításban. Kivált ha a zeugma mintegy kétszeres:

Csaló Pista pajtásomtul,
Elváltunk szépön egymástul. (Vikár, 168.)

Igen határozott elkülönítő tényező továbbá az ellentét. ARANYNÁL különösen hathatós példái vannak. (A tiszta kivetést aláhúzom):

Azután, hogy öcsénk — *nem királyi székhez* —
Juta czinkosidtól gyalázatos véghez. (T. Szer. XI. 127.)

2. Másik bizonyítékunk oly példákban található, melyek előrészébe nem maga az egyetlen uralkodó képzet, hanem egy uralkodó képzet csoport van kivetve. Bizonyíték itt a psy-

chologiai alany eredeti önállóságára e képzetsoportnak szoros belső egysége, melylyel a mondat másik darabjában egy hasonlóan viszonyított képzetsoport van párhuzamba állítva:

Azzal a hű szolga szemét az ökléhez,
S öklét megtörölte ócska köntösehez. (Toldi: IV. 10.)

S nem látja, mi a czél (*madarat sípszóval*):
Bevenni a várat emberi hágsóval. (T. Szer. X. 28.)

Tó szigetje édes honná,
Sátoruk lón szép otthonná. (Rege a csodaszarvasról.)

kivált, ha az előrészben ugyanaz a viszony ismétlődik:

Paripát fényessé, fegyverit élessé,
Teszi sok szerszámát nagy-rettenetessé. (B. H. IV. 7.)

De még annál is érezhetőbb ez egység s önállóság, mikor a kivetett képzetsoportnak egymáshoz viszonyított elemei egy közjök szorult mondatrészen át fognak kezét egymással (itt is én húzom alá):

Mint madarak *lombrul*, seregenkint *lombra*:
Szálltak, énekelve, templomrul templomra.
(T. Szer. VIII. 29.)

Lombrul és *lombra* összetartoznak, a mondatban egy kisebb egységet alkotnak; csak hogy el vannak egymástól szakítva. S míg a maguk kisebb egységét, éppen az elszakítás ellenére is, érvényesíteni akarják, a nagyobb egységből, a mondatból, annál érezhetőbben válnak ki.

Hogy a közölésben a verstani kényszer nélkül is, önerejéből, alaptermészetéből kifolyólag is, igyekeznek a psych. alany mondat t a n i önállóságra jutni: egyes példákön, máskép, mint a hogy most próbáltuk, alig bizonyítható. E példákön u. i. az első esetben az elő- és utórész elkülönülésének, a másodikban pedig az előrész önmagában való szoros egységének találtuk éles jeleit, tisztán mondat t a n i bizonyítékait, úgy hogy az előrész kiszakadását a psych. alany önállóságra törekvésének tudhattuk be.

Ez azonban csak a bizonyítékaim körébe tartozó példákön

észlelhető világosan. Míg ama legegyszerűbb példák, melyekben a közölés lényeges kellékein kívül egyéb semmi sincs (melyek tehát a «tiszta» typust képviselik), — mint pl. a sokszor idézett

Ő parancsolati,
Igazak mondási.

— a verstani kényszeren kívül más okot nem árulnak el. Mindamellet, ha a psych. alany mondattani önállósulásának csak formai (verstani) oka volna, akkor a magyar verselés jóformán csupa merő közölésből állna. Mert hisz az a verstani elv, mely az enjambement-t tiltja, állandóan, minden egyes esetben működik; s akkor azt kellene várnunk, hogy valahányszor a mondat áttörik a második sorra, az előrész éppúgy magára maradjon, az utórész éppúgy alakuljon ki, mint a közölésben. Világos tehát, hogy a verstani kényszer önmagában véve nem adhatja kielégítő okát e jelenségnek. El kell fogadnunk, hogy az, a mit amaz analóg mondatképleten kétségtelen biztossággal észleltünk, t. i. a psych. alanynak mondattani függetlenségre törekvése, a közölésben is megvan, s egyik főtenyezője e mondatképlet létrehozásának.

A psych. alany azonban nemcsak mondattani, hanem verstani önállóságra is törekszik, vagyis önállósága kifejezéséül igyekszik valamely ritmikai egységet (sort, esetleg csak ütemet) teljesen kitölteni, maga részére lefoglalni. Erre a meggyőződésre, melyet a gondolatbeli és ritmikai szakaszok egybevágasának már említett törvénye is támogat, még a következő megfigyelések vezetnek:

Tréfás, játszi hangú dalokban láthatni effélet:

Hajdanában-danában

Csuda történt Budában.

(T. Est. V.)

Tudjuk, hogy ez nem közölés; elég az első szó helyére ezt tennünk: *hajdan*, hogy meggyőződjünk róla. De kiinduló lehet a következőkhöz. A mondatot kezdő szó, nem töltvén be a sort, tulajdon hanganyagából ismételt annyit, a mivel a sor betelik, hogy egy jelentékeny ritmikai egységet ő maga foglaljon el. Bárki elhiszi, hogy közölésben is lehetne ilyenféle. Lehet, hogy van is: nekem nincs rá példám. De átveszem innen a sor-

kitöltés fogalmát s keresem, hogyan érvényesül a közölésben.

Legegyszerűbben úgy, hogy felkiáltó szót told a kivetés elé:

Ej haj dunnám alá,
Bujj bé bundám alá. (Krizsa, 187.)

Itt semmi sem akadályozta volna annak a lehetőségét, hogy az egész mondat («Bujj bé dunnám alá») az előrészbe kerüljön. Bizonyos tehát, hogy *dunnám alá* az uralkodó képzet, s bizonyos, hogy a felkiáltó szó segítségével jut egy egész sor elfoglalásához. Hasonló hozzá ez:

Ihajnáré! csak arra
Oda ugorj a falra. (T. Est. V.)

Másik módja, hogy maga a szó addig ismétlődik, míg be nem tölti a sort:

Első, első, legelső
Kossuth Lajos az első. (Arany-Gyulai, I. 290.)

vagy legalább egy ütemet:

Uecza, uecza, ég az uecza (Vikár, 89.)

Utalok végül azon esetekre, midőn a kivetés aprózódik, rokonértelmű kifejezésekkel szaporodik mindaddig, míg be nem tölti a sort:

Javokért, hasznokért, megmaradásokért,
Gyülnének, vínának az ő hazájokért.
(Tinódi: Budai Ali basa hist. 193—4. sor.)

A pszichológiai alanyak úgy mondattani, mint verstani (egy szóval talán így mondhatnók: vers-mondattani) önállóságra való törekvése másképp alig bizonyítható. S ebből az is következik, hogy minden egyes esetben nem is bizonyítható. Mindamellet nem kisebb könnyelműség volna meglétét tagadni, mint a közölés minden lehető esetére a priori kiterjeszteni. Tény az, hogy a közölés példáinak jelentékeny részén kimutatható. A hol pedig nem tudjuk bizonyítani (mert nincs mibe fogózni), hogy a psych. alany vers-mondattani önállósulása alaptermészetéből

következik, az önállóság tényleg ott is megvan, csakhogy látszólag pusztán a verstani kényszer hatásaként.

* * *

A két rokonképlet közt ezek után megtehetjük az összevetést.

Az első («Debreczeni kerek erdő» —) prózában is előfordulhat, a második (a közölés) csak versben (csak a magyart értem). Mindkettőnek jellemző sajátása a pszichológiai alany önállósított előrevetése. Csakhogy az elsónél az elkülönülés csupán a kifejezendő tartalom természetéből folyik, a másodiknál formai (verstani) kényszer is működik közre. Az elsónél az önállósulás alapjában véve csak mondattani s nem okvetlenül verstani is (bár verses megjelenésében egy magyar verstani elv folytán egyúttal verstani is); a másiknál szükségképpen mondattani is, verstani is. Az elsónél a kiválás teljes, végleges: a pszichológiai alany nyelvi alakja nem is igazodik a mondathoz; a másiknál csak elszakadás van: a pszichológiai alany nyelvi alakja ki is fejezi mondatbeli kapcsolatát. Az elsónél az utórész a kivetett pszichológiai alanytól függ, folyvást ahhoz igazodik; a másodiknál magára marad a kivetett rész, s az utórészben új mondatalkotás indul meg.

VII.

Mint előre megszabtam, mindvégig csak a közölés egyik típusát figyeltem meg, azt u. i., melynek utórésze teljes mondat. De e megfigyelés eredményei értékesíthetők a tárgyalásomból kirekesztett csoportra is, arra u. i., melynek példáiban úgy az elő-, mint az utórész csonka mondat. Pl.

Ki tudná bűnének,
Számát esetinek.

Az ilyenekben nem mondatnak, hanem csak mondatizületnek kettétöréséről van szó. A *bűnének* — *számát* mondatizületre értendő az, a mit a tiszta typos magyarázásakor mondatra értettünk. Vagyis itt nem mondatok, hanem a mondat kisebb egységei törnek ketté ugyanazon verstani elv érvényesülése folytán s egészítettnek ki teljes mondatizületekké a gondolatritmus ugyanazon sablonja szerint.

Hogyan magyarázandók a közölés idegen nyelvbéli példái, kivált a prózában is előfordulók s mennyiben segíti elő kifejlődését másutt az *inversio* szabadabb lehetősége: az nem tartozik ide. De hogy a magyarban idegen minták nélkül is létrejöhetett, az a fentebbiek után alig lehet kétséges.

Összefoglalom e dolgozat főbb eredményeit.

Verselésünk, kezdettől fogva a legújabb időkig, nagy előszeretettel használ egy mondatképletet, melyet egyik jellemző sajátosságáról közölésnek nevezhetünk. A közölés versbéli elliptikus mondat szerkezet; melyben egy közös mondatrész (vagy mondatdarab) a töle függőktől közre vétetik, olyformán, hogy míg azok egymással rímelenek, ő az utána következővel alkot szorosabb mondattani és verstani egységet. Elő- és utórészből áll tehát, melyeket erősen érezhető szünet s gyakran kötőszó is (*és, s*) választ el egymástól. Előrésze minden körülmények közt csonka —, utórésze lehet teljes, vagy csonka mondat. A csonka előrész kiegészítése utólag, gondolatban, az utórész visszaható analogiájára történik.

A kiegészítő mondatrész, mely mindig az utórész élén áll, olykor csak alakí, vagy jelentésbeli módosítás után illik az előrésze is. Ez a zeugmás közölés.

Létrejöttét lélektani alapon három tényező közreműködése magyarázza:

Első a pszichológiai alanynak mondattani és verstani (vers-mondattani) önállóságra törekvése, a mi abban áll, hogy a psych. alany nyelvbéli kifejezése a mondat kapcsolatából kiszakadva, magára marad s önállósága kifejezéséül igyekszik egy ritmikai egységet (sort vagy legalább ütemet) egészen betölteni, maga részére lefoglalni. Hogy e törekvés a pszichológiai alany természetében rejlik, vagyis hogy verstani kényszer nélkül is külön válnék a mondatból: csak a némiképp bonyolultabb példákön bizonyítható; míg a legegyszerűbbek (a «tiszta típus» példái) — jóllehet az önállóság ezekben is megvan — okául a verstanin kívül egyebet nem árulnak el.

Második a gondolatbéli és ritmikai ízületek egybevágásának elve, melynél fogva a gondolat (beszéd) szakaszai lehetőleg nem nyúlnak át a ritmikai határpontokon, különösen a sor-határon. A mondat nem törhetik másfél sorra.

Vagy ha nagyobb terjedelme miatt áttörik, akkor a törés oly teljes, hogy megszűnik a mondat egysége, s így az áttört mondatdarab mesterséges kiegészítésre szorul, míg a ritmikai határt (a második sor végét) el nem éri. Ugyanekkor az előrészbe szakadt mondattöredék csonkán marad. Verselésünknek e törvényszerűsége, melyet ARANY JÁNOS fedezett fel s ARANY LÁSZLÓ szigorúbb megfigyelések alapján némileg korlátozott, sehol oly világosan nem nyilatkozik, mint éppen a közlésben.

Harmadik a gondolatritmus ősi ösztöne. Szerepe ott kezdődik, mikor a másfél sorra tört mondat átszakadt töredéke, az említett verstani törvény kényszere miatt, kiegészítésre szorul. A kiegészítést úgy hajtja végre, hogy az első sorba rekedt, s így a mondatból kiesett darab helyére egy azt helyettesíthető, vele rokonjelentésű darabot (rokonértelmű szót, kifejezést) állít. Meg is találjuk a közlésben a gondolatritmusnak ARANY JÁNOS osztályozása szerint ismeretes mindhárom fajtát.

E tényezők közül csak az első az, melyről eddig nem esett szó. Ez szolgáljon mentőgémmel, hogy bővebben foglalkoztam vele, mint különben e dolgozat méreteihez illett volna. A pszichologiai alany mondattani önállóságra törekvése, mint láttuk, nem a közlésben nyilatkozik meg legészrevehetőbben, s hatásra is nem ott a legköltségesebb. Az a mondatképlet, melyet a közlés rokonául mutattam be, a magyar költői gondolkodásnak ezt a sajátosságát mintegy legfelső fokán s egyik legszebb formájában fejezi ki. Megnyilatkozásának azonban több más módja is van, a melyeknek közelebbi vizsgálata világot deríthetne a magyar versbeli szórendnek nem egy homályos kérdésére.

FÜGGELÉK.

A közlés legelterjedtebb formája az, melynek előrésze csonka, utórésze teljes mondat. Befejezésül ennek akarom itt néhány legegyszerűbb módosulását bemutatni.

Kiindulásul, tiszta típusul szolgálhatnak az ilyenek, mint pl.

Ő parancsolati,
Igazak mondási.

Tisztának azért mondom, mert megvan benne a közölés minden kelléke s viszont semmi fölösleges elem nem rakódott hozzá: a tételben csak a kivetett mondatrész van (tétel és kivetés födi egymást); a ráütésben csak a sarok és a rímelő. Tétel és ráütés verstani terjedelme egyforma. (Több ilyen, a tiszta típust képviselő példa olvasható dolgozatom elején az I.-sel jelzett csoportban.)

Most már a szerint, a mint a tétel, vagy a ráütés mondatanyaga új elemekkel bővül, a tiszta típustól eltérő következő módosulásokat különböztethetni meg:

a) A kivetett mondatrész megtöbbszöröződik. De vagy úgy, hogy a felől a tétel és ráütés verstani terjedelme még egyforma marad, mint a következő példákban:

Sok fohászkodással,
Gyakor óhajtással
Mulatom időmet
Könyhullatásimmal. (Kurucz, 54.)

Arany-ezüstért, czifra ruháért,
Leányt el ne végy koszorujáért. (Erdélyi, I. 1.)

Javokért, hasznokért, megmaradásokért,
Gyülnének, vínának az ő hazájokért.
(Tinódi: Budai Ali basa hist. 193—4. s.)

Hírem, nevemet, viselésemet
Vármegyék tudták gyengeségemet. (Amade: CXXXVII.)

Bort ez esobolyóban, az kecsketömlőben,
Kenyeret hoz amaz bükkfa tekenőben. (Toldi: II.)

A maga bűnéért, a maga dolgáért,
Vezekel szerelme *átkozott* voltáért. (T. Szer. VIII. 92.)

— s ez esetben a tétel ritmusa a hangsúly ismétlődő felütődése által sokkal élénkebb s kedvesebb lesz, mint a tiszta típusé; — vagy pedig úgy, hogy a tétel verstani terjedelme is megnő s föllumulja a ráütését, mint ezekben:

Angyeloknak nagyságos asszonya,
Úr Jézusnak bódogságus anyja;
Menyországna^k szépséges ajtója:
Paradicsomnak vagy széles kapuja. (R. M. K. T. I. 174. 1.)

Setetsegünknek uilaga!
 Mi szíűnknek náiasága,
 Lelkűnknek leg bodogsága. (Batthy. kód. 89. 1.)

b) Az előbbi típus úgyszólván «belső» bővülés volt, a mennyiben a kivetett mondatrész rokonelemekkel társult, illetve csak többszöröződött, úgy hogy a kivetett mondatrészeknek a sarokhoz való viszonya azonos maradt. De a következő példákban a tételben már nemcsak a kivetés talál helyet, hanem rajta kívül egy más fajta mondatrész is, mely tulajdonkép az utórészhez is tartozik. Itt tehát a tételben a kivetett (sor végén álló) mondatrész előtt a saroknak megfelelő mondatpótlékot fogunk találni (melyet dőlt betűkkel nyomtatok):

Mijs azert kiralunknak
 Menűnk eleiben Urunknak. (U. o. 57.)

Jászberényi is népestől,
 Majd hozzánk jön seregestől. (Kurucz, 55.)

Oh édesen,)* drága piros orczádat,
 Hadd fogjam meg két szép arany almádat.
 (Erdélyi: I. 96.)

Én édes szerelmem! atyádat, anyádat
 Érettem elhagytađ gazdag országodat. (Árgirus, I. 32.)

Az hegyoldalak, mezőföldek,
 Szép búza növéssel
 Örvendeznek és énekelnek,
 Nagy gyönyörűséggel. (Sz. Molnár: LXV. 9.)

Az Istenhez az én szómat,
 Emelém kiáltásomat. (U. az: LXXVII. 1.)

Igy engem is beszédével,
 Megsebhett szépségével.
 (Vásárhelyi daloskönyv: XXX. 5.)

c) Még egy neme van az előrész bővülésének. Az eddig tárgyalt közölési formák mindegyike önálló egésként tűnt fel, melyben megvolt minden lényeges elem, s viszont nem nyo-

*) Ez nem mondható ugyan mondatrésznek; de csak mint megszólítás is, az utórészbeli mondat pótléka, járuléka.

multak bele idegen elemek. Értem különösen a kötőszavakat s az előzményekhez való kapcsolás minden lehető módját. Mert végre is e versdarabok, mint bizonyos külön törvények szerint képződő alakulatok, kiszakíthatók ugyan a költemény egészéből, de nem mindig vannak a költemény előbbi részéhez csak úgy hozzátéve. Megecsik, hogy a mondatdarab az előbbi sorból átszakad a közölés kezdetére s hátrább nyomja az ú. n. kivetést, vagyis betolakodik ennek verstani körletébe. Legegyszerűbb, ha e toldalék csak egy kötőszó:

És az te csudatételidet,
Hirdetem jótéteményidet. (Szenzi Molnár A. IX. 1.)

De az egekben
Bízom, Istenben. (Amade: XV.)

Hogy fiakat, leányokat
Szülnél, apró kulacsokat. (Csokonai.)

Vagy névmás:

(Mert ime már eljött az óra,)
Meltyben bucsuzásom,
Lészen elválásom. (Erdélyi: I. 16.)

Vagy névmás és kötőszó:

Kiért immár halálomhoz,
Közel vagyok végórámhöz. (U. az: I. 37.)

d) Újabb változat áll elő a ráütésbeli második félnek, a rímelőnek megkettőzése által:

Ki az beketelenségből,
Meg szabadíczon a bűnből,
Ketségtől es karhozattul,
Szűksegwnkben kisertettől. (Batthy. kód. 4.)

Ideje bujdosásomnak
Eljött már távozásomnak,
Szomorú utazásomnak. (Kurucz, 57.)

e) A ráütés ép oly módon bővülhet, mint a b) és c) változatokban a kivetés (kötőszóval, felkiáltással, stb.). Igen gyakori az *és* (*s*) kötőszó elétozása, mi által a közölésnek egy lényeges tulajdonsága: az elő- és utórész verstani különállása, még határozottabb, mint a tiszta típusnál s a többi változatnál:

Katerina, ki nemes virág,
És lőn világosított világ. (Katalin leg. 1459—60. sor.)

Mindeniknek mert tetszeni
És akarna kedveskedni. (Amade: LV.)

Etele nagy néven ezt az ajándékot,
S fogadá szivből a rokon ivadékat. (B. H.: X. 93.)

Ő pedig, aggódó szemeit oldalra —
S fordítá, hol Etel komolyan ül, arra. (U. o. X. 103.)

Valamennyiben a kivetés is bővült.)*

f) Az utórész bővülése másnemű is lehet. Az előbbi két típusban vagy a rímelő megkettőzése, vagy az egész utórész elé benyomuló elemekkel való bővülés hozott létre újabb különöséget. De ebben:

Hogy ő beszéde hallgatóját
El nem hagyja és el nem feledi
Szegény bínus szolgálóját. (Kat. leg. 2103—5. sor.)

a sarok aprózódik. (V. ö. az a) változatbeli Tinódi-idézettel.)

g) Úgy az elő-, mint az utórész rímelő tagjai megkettőződnek:

Ezt az mi hitetlenségünk
es nag' telhetetlenségünk,
erdelmelté teuelgesünk,
emberbeli remenségünk. (Batthy. kód. 2.)

Megelégszem e legelemibb módosulások bemutatásával, melyek különböző kombinációkban alkothatnak új változatokat. Érdekes, mikor a közöls más idegen elemek környezetéből mintegy kihámozandó, úgy hogy a sarok egy eleje beékelt mondaton keresztül hat vissza az előrésze. Ilyen e már idézett példánk:

Engedd meg, hogy neve, (mely most is köztünk él),
Bővüljön jó híre, (valahol nap jár-kél.)
(Zrinyiász: I. én. 6. vsz.)

*) Megvan idegen versformában is:

Én a telek vad pusztaságát
S hordozom a jegeket szivemben.
(Vörösmarty: A szerelmetlen.)

Rekeszjelbe tettem mindkét sor második felét. Az így ott maradó első felsorok egy igen egyszerű közölési képletet mutatnak. De úgy a tételhez, mint a ráütéshez, egy-egy mellékmondat van ragasztva, úgy hogy ezek által maga a közölési képlet mintegy befalaztatik. Éppúgy mint a következő idézetben (mely ugyan nem tiszta közölés):

Toldira ha gondolt — s hogy' ne gondolt volna ?

Piroska, de nem szólt — s hogy' szólana róla ?

(Toldi Szer. VIII. 35.)

* * *

Összes eddigi példáinkban az elliptikus mondat szerkesztésnek csak azt az egy fajtát láttuk, mikor a közös mondatrész minden kényszer nélkül illik a tőle függő rímelő mondatrészekhez. Van azonban egy másik fajtája is, melyben a közös mondatrész csak némi módosítással illik mind a kettőre. Lényeges alaki sajátóságainál fogva ez is közölés, csak hogy zeugmás közölés.

Az három ifjakat nagy kegyetlen lángban:

Minket is megtarthatsz ez kicsiny hajóban. (Kurucz, 29.)

A sarok («minket is megtarthatsz»), így, a hogy van, nem illik az első sorhoz is. Ha azt ki akarjuk vele egészíteni, gondolatban így kell módosítanunk: «megtartottad».

Ide valók ezek is:

Hadd mondják az apák: «mi csak egy országot —

Bírják ezek, ime, az egész világot!» (Buda Hal. X. 10.)

Kiktől — majd kiderül milyen feleséget,

S nyerte Kalábria főfő herczegséget. (T. Szer. VIII. 70.)

A *bírják* és *nyerte* sarkok az előrészhez idomítva így variálандók: *birtunk*, *nyert*.

Kétségtelen, hogy közölés ez is, sőt annak nem egy sajátosságát fokozott mértékben használja ki. A gondolatban való utólagos kiegészítést kedves, de tömörséget czélzó játékkal kombinálja. Az elő- és utórész ritmikai önállóságát: a kettő közti szünetet sokkal nyomatékosabban követeli, sőt az összeolvasást (enjambe ment) semmi esetre sem tűri meg.

HORVÁTH JÁNOS.